

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методики дошкільної та початкової освіти

ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
УЧНІВ 3 КЛАСУ ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ ЗМІСТОВОЇ ЛІНІЇ
«ДОСЛІДЖУЄМО МОВНІ ЯВИЩА»

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка 2 курсу 11-221 групи
Спеціальності 013 Початкова освіта
(скорочений термін)
Освітньо-професійної (наукової)
програми Початкова освіта
Малюк Аліна Євгенівна
Керівник к.пед.н., доцентка Сугейко Л.Г.
Рецензент старша вчителька вищ.кат. Шепорда
Н.С.

Херсон – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні аспекти формування лексичної компетентності в учнів 3 класу	
1.1.Лексика як розділ мовознавства.....	5
1.2.Особливості розвитку лексичних навичок учнів молодшого шкільного віку.....	7
1.3.Структура і зміст лексичної компетентності.....	10
РОЗДІЛ 2. Методика роботи над формуванням лексичної компетентності учнів 3 класу	
2.1. Аналіз програм, підручників та навчально-методичної літератури для 3 класу.....	15
2.2 Види завдань та вправ, спрямованих на формування лексичних навичок на уроках української мови.....	19
ВИСНОВКИ	27
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	29
ДОДАТКИ	32
Додаток А текст КІБОРГИ.....	32
Додаток Б О. Шупляк картина-загадка «Дві пташки».....	33
Додаток В Добери пари слів-антонімів.....	34
Додаток Г Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського Державного Університету.....	34

ВСТУП

Актуальність дослідження. У контексті сучасних освітніх концепцій, в умовах глобалізації суспільства й соціально-економічних реформ в Україні початкова освіта будується на принципах особистісно зорієнтованого і компетентнісного підходів, що зумовлює чітке визначення результативної складової засвоєння змісту початкової загальної освіти. Враховуючи реформування початкової школи, ми повинні спрямовувати навчальний процес на різнобічний розвиток особистості дитини, відповідно до її вікових та індивідуальних особливостей. Звідси випливає необхідність всебічного розвитку кожного здобувача освіти, його самоідентифікацію та самореалізацію.

Теоретичною основою слугували лінгвістичні ідеї українських мовознавців (К. Городенська, П. Грищенко, А. Грищенко, Л.Лисиченко, Л.Мацько); монографічні праці з проблем методики навчання української мови (А. Богущ, М. Вашуленко, Н. Гавриш, С. Караман, С. Омельчук, Н. Остапенко, М. Пентилюк); педагогічні теорії особистісного, компетентнісного, проблемного, системного, контекстного підходів (Н. Бібік, І. Бех, О.Пометун, О. Савченко, Л. Хоружа).

Під формуванням лексичної компетентності здобувача освіти розуміємо правильну організацію рефлексивної, когнітивної, практичної, та поведінкової мотиваційної лексичної діяльності Усе це зазначено в державних документах: концепція Нової української школи, Закон «Про освіту» (2017), Державний стандарт початкової освіти (2018), Типові освітні програми для 3-4 класів НУШ (Савченко О. Я., Шияна Р. Б.). Мовно-літературна освітня галузь української мови, є основою для формування лексичної компетентності. Адже дослідницька

робота в навчанні, не тільки активізує дітей, формує прагнення пізнати невідоме, а і сприяє розширенню словникового запасу здобувача освіти.

Об'єкт дослідження: процес формування лексичної компетентності учнів в початковій школі.

Предмет вивчення. Методика вивчення лексики на уроках української мови.

Мета дослідження: запропонувати систему завдань необхідних для досягнення сформованості лексичної компетентності учнів 3 класу відповідно до вимог змістової лінії «Досліджуємо мовні явища».

Завдання: відповідно до мети були поставлені такі завдання:

1. Проаналізувати психолінгвістичну літературу, навчально – методичну літературу, типові освітні програми з теми дослідження.

2. Дослідити підручники з української мови для 3 класу.

3. Запропонувати різні види вправ за класифікацією, що сприяють вивченню лексики.

Практична значущість дослідження. У роботі запропонована система завдань яка може бути використана на уроках української мови в 3 класі під час написання рефератів курсових робіт.

Методи дослідження. Аналіз, узагальнення і систематизація теоретичного матеріалу з теми дослідження.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ 3 КЛАСУ

1.1. Лексика як розділ мовознавства.

«Лексика - це сукупність слів, словниковий склад тієї чи іншої мови. Розділ науки про мову, який вивчає словниковий склад, називається лексикологією. Лексикологія має свій об'єкт вивчення-слово, яке розглядається з різних сторін, і свою систему понять».

Лексикологія вивчає слова з точки зору їх смислового значення, місця в загальній системі лексики, походження, вживаності, застосування у процесі спілкування, їх експресивно-стилістичного характеру.

«Методика навчання лексики і фразеології передбачає врахування лінгвістичних засад, що ґрунтуються на положеннях лексикології та семантики. Слово як основна одиниця мови виконує певні функції, головна з яких – номінативна. Саме у слові виявляється звуковий, семантичний і граматичний аспекти мови. Окрім того, слово є носієм різних лексичних значень, що розкриваються в контексті, залежать від синтаксичної ролі, фразеологічної зв'язаності, сполучуваності з іншими словами» .

Дослідження лексикології проводяться за напрямками безпосередньо пов'язані зі словниковим складом мови:

- Лексичне багатство української мови.
- Слово і поняття та їх відношення.
- Типи лексичних значень слів.
- Розвиток і шляхи збагачення словникового запасу.
- Найважливіші стилістичні жанри у складі мови.

Розглядаючи структуру лексики, дослідники звертають увагу на відношення між лексичними одиницями як елементами системи, та словниковий склад мови.

У початкових класах лексика як окремий розділ не вивчається. Учні знайомляться лише з деякими відомостями про лексику, зокрема практично ознайомлюються з лексичним значенням слова, багатозначними словами, синонімами, антонімами, та найуживанішими омонімами.

Ці знання, мають стати основою для вдосконалення засобів вираження думок у своєму мовленні.

Говорячи про зміст розділу «Слово» М.С. Вашуленко зазначає: «Ми ставили завдання подолати однобічний підхід до вивчення слова в початковій школі, розширити коло лексико-граматичних та суто лексичних ознак, які б допомогли сприйняти слово в єдності його різних значень, у взаємозв'язках з іншими словами у словосполученні, реченні, мікротексті». Далі він вказує: «Знання лексичного значення слова і вміння його визначати відіграють важливу роль у поповненні словникового запасу молодших школярів, у їхньому мовленнєвому розвитку. Адже зв'язне мовлення учнів має ґрунтуватися на їхньому словниковому запасі, на вмінні знаходити для вираження думки відповідні лексичні засоби та співвідносити їх зі сферою вживання, з орієнтацією на стильову особливість створювання тексту»[5]

Методика розвитку мовлення на лексичному рівні передбачає:

- 1) Збагачення словникового запасу. Робота над засвоєнням нових, раніше невідомих учням слів, а також нових значень слів, які вже були у словниковому запасі.
- 2) Уточнення словника - наповнення змістом тих слів, які засвоєні не цілком точно, Це забезпечується включенням слів в контекст, зіставлення і порівнянням з іншими словами.

- 3) Активізація словника, тобто перенесення слів з пасивного словника, включення їх у словосполучення, в бесіду, в розповідь, виклад і твір.
- 4) Усунення не літературних слів. Маються на увазі слова діалектні, просторічні, жаргонні, які діти засвоїли під впливом мовного середовища.

1.2. Особливості загального розвитку лексичних навичок учнів молодшого шкільного віку

Проблема розвитку лексичних навичок є предметом вивчення багатьох науковців та педагогів. Лексична компетентність – це здатність миттєво викликати з тривалої пам'яті еталон слова залежно від конкретного мовленнєвого завдання та включати це слово в мовленнєвий ланцюг, а також розуміння смислових відрізків мовлення організованих відповідно до існуючих норм, які ми розуміємо в тому значенні, в якому вони вживаються носіями мови в ізольованій позиції [4, с.134].

У своїх наукових працях роботі над лексичними одиницями надають вагоме значення такі вчені як: Л. Варзацька,[2],[3], М. Вашуленко,[4] ,[5], С. Караман,[7], О. Караман, О. Копусь, В. Мельничайко, М. Пентилюк ,[13] ,[14], М. Плющ, О. Хорошковська.

А. Богуш зазначає, «що існування слова усвідомлюють не лише фахівці, які мають лінгвістичні знання. Учні початкової та основної школи чують від ровесників, батьків, рідних та від знайомих різні оповіді, розповіді, роздуми. Молодші школярі вчаться у дорослих за допомогою слів виражати думки, почуття, засвоюють нові і незнайомі слова, згадують слова рідної мови під час вивчення інших мов» [12, с.413].

Українська лексика є надзвичайно багатою – вона має лексичні одиниці з багатьох епох і формувалася у процесі довгого історичного розвитку [11].

«Саме лексика, або словниковий склад, визначаючи змістову, предметну сторону мовлення, найповніше репрезентує особу мовця, його розумовий розвиток, його можливості, стан загальної і мовленнєвої культури, соціальну позицію» [1]

Для розуміння елементів розвитку і становлення словника дитини, як нам повідомляють прогресивні психологи, величезну значимість відіграє оволодіння значенням слова в онтогенезі: у процесі діяльності створюються зв'язки «предмет-слово» через усвідомлення значення, відношень, залежностей між предметами, людьми, явищами [2].

М. Пентилюк зазначає, що «розуміння призначення і доцільне використання лексем у мовленні – це і є засвоєння функціонування одиниць мови, що й потребує переорієнтування і засвоєння мовної системи шляхом засвоєння учнями смислових і функціональних особливостей мовних одиниць» [13, с.400].

Теоретичний аспект реалізувати відповідно до вимог чинної програми, шляхом ознайомлення на уроках з науковими відомостями про лексико-семантичні групи слів, їх синонімічні ряди, багатозначність слова. Учні ознайомлюються із словом, його прямим і переносним значенням, синонімами, антонімами, омофонами. Поглиблюють знання про склад української лексики з погляду її походження і розвитку (запозичені та власне українські слова, застарілі слова, неологізми), про використання слова в різних сферах функціонування мови (загальноживані слова, діалектизми) [4].

Проаналізовані наукові розробки дозволяють стверджувати, що мовний розвиток дітей молодшого шкільного віку має обов'язково бути спрямованим на соціальну взаємодію в широкому сенсі.

Таким чином, аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що незважаючи на незаперечну аксіому про становлення індивіда через здійснення ним мовленнєвої діяльності та уваги вчених до даного питання, єдиної теорії, яка б розглядала лексичний розвиток дитини з урахуванням всіх характеристик мови і особливостей його функціонування в соціокультурному середовищі, немає.

Розглядаючи особливості та характеристики мовного розвитку дітей молодшого шкільного віку слід звернутися до досліджень мовної соціалізації молодших школярів. Термін «мовна соціалізація» дитини молодшого шкільного віку відображає особливості мовного розвитку в зазначений віковий період і дозволяє найбільш повно враховувати соціальні фактори в процесі мовного розвитку-соціальні ролі дітей, їх соціальну позицію, статус, рівень ідентичності [8].

При вивченні рівня розвитку мовлення дітей молодшого шкільного віку необхідно, крім власне лінгвістичних і психологічних аспектів, вивчати і соціально-психологічного аспекту мовного розвитку.

Під мовною соціалізацією вчені розуміють процес придбання індивідом знань, цінностей, соціальних навичок і соціальної чуттєвості, опосередкований мовними знаками і процесом мовного розвитку індивіда, а результатом мовної соціалізації виступають характеристики мовної особистості.

Розглядаючи мовну соціалізацію як процес, можемо в загальному вигляді позначити рівні мовної соціалізації дітей молодшого шкільного віку: на когнітивному рівні-рівень розвитку когнітивних процесів, які обумовлюють оволодіння мовою. Психологія мови розглядає розвиток мовлення дитини як явище, яке ґрунтується на двох основних процесах: 1) формування навички категоризації та дій з поняттями, 2) оперувати на лінгвістичному рівні – рівень мовної та мовної компетентності.

Психолінгвістика розглядає компетентність як сукупність мовних і мовних знань, необхідних для створення висловлювань; на

діяльнісному рівні як рівень розвитку мовних навичок і вмінь. Теорія мовленнєвої діяльності розглядає автоматизовані дії з формування і формулювання думки засобами мови, а характеристики мовних умінь - як показник оволодіння мовної діяльністю; енциклопедичний рівень. Психосемантика зазначає, що істотними є не тільки кількісні характеристики словника дитини, не тільки знання слова, але всього «світу слова» – реального світу. Психосемантичні методи дають можливість визначати особливості особистісних смислів, характеристики семантичних полів; рівень-відображення в мові особистісних характеристик мовця. Психолінгвістика розглядає мовні висловлювання і особливості їх сприйняття як шлях проникнення в мовну свідомість; міжособистісний рівень виступає в спілкуванні з іншими людьми - комунікація, взаємодія, соціальна перцепція; соціальний рівень - особливості мовної організації, обумовлена особливостями соціальних відносин, ролі, статусу.

Поняття «мовної варіативності» в соціолінгвістиці дозволяє описати здатність людини до змін власної мовної діяльності при різних соціальних обставинах, [25]. Зазначені аспекти відображають рівень оволодіння дитиною мовою в системі його основних функцій і характеризує рівень використання мови для адекватної та ефективної соціалізації дитини.

1.2 Структура і зміст лексичної компетентності

Сучасна мета навчання мовно-літературної освітньої галузі не зводиться лише до формування мовних навичок і мовних умінь. Компетентнісний підхід розширює прагматичну складову мети

навчання: у процесі навчання мови учні розвивають свою комунікативну компетенцію, за допомогою якої відбувається формування інших ключових і найелементарніших основ професійних компетенцій з метою вирішення завдань соціальної діяльності в її різних сферах. Ці компетентності визначені такими українськими вченими: О.Я Савченко,[18], М Бібік, О.І. Пометун.

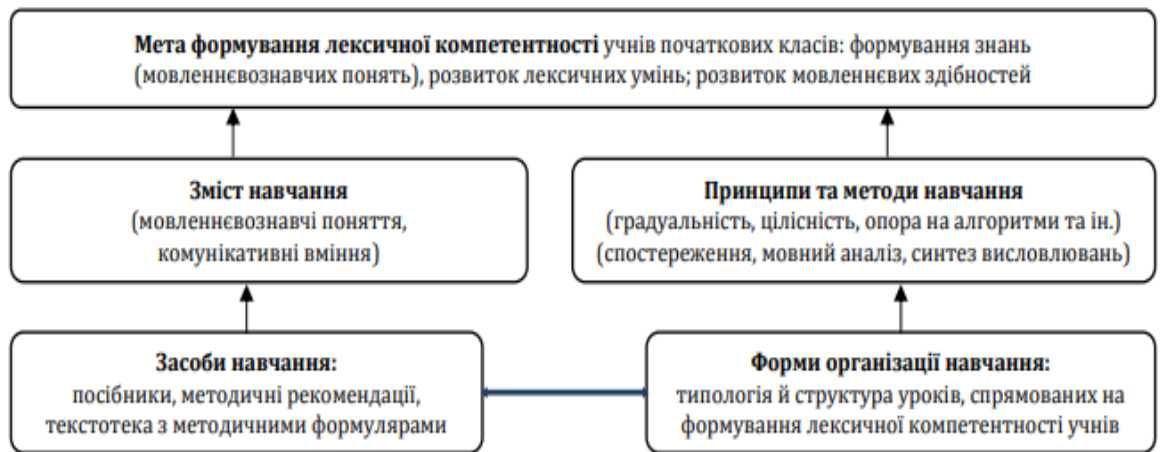
«Лексична компетентність (компетенція) – це знання і здатність використовувати словниковий запас, вона складається з лексичних (стійкі вирази, однослівні форми) та граматичних (займенники, частки, сполучники, прийменники) елементів.

Про важливість лексичної компетентності для мовної особистості свідчить така настанова: «обсяг, діапазон і контроль лексичного запасу є основними ознаками оволодіння мовою, а отже, є такими і для оцінювання учнівського рівня володіння мовою, і для планування процесів вивчення та викладання мови» [**Error! Reference source not found.**, с. 108-112, с. 149].

Володіння молодшими школярами ключовою комунікативною компетентністю є об'єктивною необхідністю, продиктованою потребами сучасного суспільства і «виявляється у здатності успішно користуватися мовою в процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, вирішення життєво важливих завдань [5 с 29].

Основними компонентами комунікативної компетенції є: «лінгвістичний (знання граматики і лексики), дискурсивний (комунікативне вживання мови), прагматичний (досягнення комунікативної мети), стратегічний (подолання комунікативних невдач) і соціокультурний (володіння нормами поведінки)» [18 с 8].

Рисунок 1.1

Лексична компетенція-складова частина комунікативної, становлення якої протікає як градуїований процес, в ньому умовно можна виділити кілька рівнів. Під рівнем сформованості лексичної компетенції нами розуміється здатність учнів вирішувати завдання, пов'язані із засвоєнням слова при практичному користуванні ним у мовленні на основі набутих знань і відповідних навичок.

Лексична компетенція тісно пов'язана з комунікативною компетентністю, виступає її складовою частиною і робить істотний вплив на всі входять до неї компетенції.

Лексична компетенція, будучи частиною лінгвістичної компетенції передбачає:

- 1) знання про лексичний склад мови (фразеологічні одиниці, окремі слова);
- 2) вміння визначати значення слова в загальному мовному контексті між мовними одиницями (синонімія-антонімія, сполучуваність і т. д.),
- 3) вміння використовувати лексику при роботі з текстом, побудова висловлювань з урахуванням поставленої комунікативної задачі.

Лексична компетенція тісно пов'язана з формуванням фонетичної та граматичної компетенції. У структуру лексичної компетенції входять: когнітивний компонент, операційно-діяльнісний, дієво-практичний, соціокультурний і рефлексивний компоненти.

Когнітивний компонент представлений лексичними знаннями.

Під лексичними знаннями розуміється знання конкретної лексичної одиниці, знання значення конкретного лексикосемантичного варіанту, знання форми слова (фонетичний, графічний, граматичний, морфологічний, словотвірний, лексичний, семантичний, синтаксичний яруси мови).

Операційно-діяльнісний компонент, який полягає в готовності передавати комунікативний зміст в ситуації спілкування. Він включає вміння і навички передавати висловлювання відповідно до лексичними нормами мови, що вивчається.

Дієво-практичний або процесуальний компонент передбачає стратегію оволодіння словом, яка включає певні дії над словом. Це лінгводидактичні стратегії.

Лінгводидактичні стратегії відображають модель вторинної мовної особистості, модель засвоєння системи нерідного мови і культури. Дані стратегії-семантичні, лінгвосистематизуючі, когнітивноконцептні (лінгвокультурознавчі) забезпечують постійний пошук значень у широкому соціальнокультурному контексті, підбір та накопичення мовних засобів, розширення мовної бази, Узагальнення мови, що вивчається в упорядковану особистісно значиму систему, постійне її поповнення та оновлення з використанням свого мовного досвіду, оволодіння відповідною системою понять, концептів, проникнення в культуру, осмислення національно-культурної специфіки на рівні міжкультурного спілкування.

Соціокультурний компонент лексичної компетенції передбачає знання культурної різноманітності лексики, володіння лексичними зразками офіційного і неофіційного стилю.

Рефлексивний компонент передбачає конкретно-практичні стратегії, які в умовах самостійного вивчення мови забезпечують оволодіння мовними засобами, самостійне тренування і мовну практику,

включення в різні ситуації мовного спілкування і використання мови, як засобу виконання різних функціональних завдань. Рефлексивний компонент пов'язаний з самоконтролем, під яким ми маємо на увазі якість особистості, пов'язане з проявом її активності і самостійності.

РОЗДІЛ 2

Методика роботи над формуванням лексичної компетентності учнів 3 класу

2.1. Аналіз програм та підручників для 3 класу

Типові освітні програми для 3-4-х класів розроблені під курівництвом Савченко О.Я. , Шияна Р.Б. Їх затверджено наказом МОН України від 27.12.2018.

Так, О. Савченко ставить за мету в освітній програмі розвивати компетентності та наскрізні вміння відповідно до індивідуальних та вікових особливостей, таланти та здібності кожної дитини. Для готовності життя в суспільстві – формувати цінності, розвивати самостійність, допитливість та творчий підхід.

Вона пропонує розглядати змістову лінію «Досліджуємо мовні явища» як таку, «яка передбачає дослідження учнями мовних одиниць і явищ з метою опанування початкових лінгвістичних знань, норм літературної вимови та правил українського правопису, формування у школярів умінь послуговуватися українською мовою в усіх сферах життя» [24, с.6]

Завданням цієї програми є виховання в учнів позитивного ставлення до читання книжок, почуття любові до української мови. Розвиток мислення, уваги, уяви, вміння постійно вдосконалювати своє мовлення, творчі здібності, створювати короткі висловлювання, приймати участь у діалогах та інсценізаціях, вміти працювати з джерелами інформації, працювати з текстами різних видів. Практично застосовувати в житті і навчальному процесі уміння з різних видів мовленнєвої діяльності.

Для формування лексичної компетентності в програмі окреслені зміст навчання та очікувані результати, які допомагають вчителю змістовно та креативно подавати матеріал, максимізувати використання і збагачення словникового запасу здобувачів освіти. Розглянемо цю змістову лінію з погляду на формування лексичної компетентності учнів 3 класу. Згідно вимог учні повинні:

- При роботі з навчальними словниками користуватись алфавітом;
- Користуватись алфавітом під час роботи з навчальними словниками;
- Розуміти і пояснювати слова в прямому і переносному значенні;
- Добирати декілька найуживаніших синоніми і антоніми;
- Користуватися словниками синонімів, антонімів;
- Пояснювати і знаходити багатозначні слова;
- У тексті знаходити і пояснювати роль багатозначних слів, синонімів, антонімів;
- Доречно використовує у власних висловлюваннях слова в прямому і переносному значеннях, синоніми, антоніми, багатозначні слова;
- Розпізнавати і пояснювати у слові роль закінчення, кореня, суфікса та префікса;
- З допомогою вчителя розрізняти спільнокореневі слова і форми того самого слова;
- пояснювати, що таке орфограма;
- розпізнавати і перевіряти слова з орфограмами;
- для перевірки слів користуватися орфографічним словником;
- самостійно добирати іменники, розпізнавати їх в тексті, та ставити запитання до них;
- розпізнавати іменники, які називають опредмечені дії, ознаки;
- розрізняти власні та загальні іменники, іменники – назви істот і неістот, ставити до них питання;

- влучно та доречно вживає іменники у своєму мовленні;
- розпізнавати прикметники в тексті; пояснювати роль прикметників у мовленні; будує словосполучення прикметників з іменниками;
- вживати прикметники у власних висловленнях з метою їх увиразнення;
- добирати і використовувати у своєму мовленні дієслова – синоніми, антоніми з прямим і переносним значенням.

Розглянемо типову освітню програму під керівництвом Р. Шияна. Метою цієї освітньої програми є розвиток бажання та здатності спілкуватися рідною мовою, користуватися нею і підтримувати діалог у суспільному та особистому житті. Прагнення до вдосконалення свого мовлення. Сприяти взаємодії між учнями, індивідуальному самовиявленню через розвиток комунікативних умінь, для опанування лексичних знань - розвивати здатність спостерігати і досліджувати мовні явища.

Змістова лінія «Досліджуємо мовлення» забезпечує «дослідження мовних закономірностей і формування свідомих мовленнєвих умінь (орфоепічних, лексичних, граматичних, правописних, стилістичних, словотвірних). У межах цієї змістової лінії учні опановують виражальні засоби художніх текстів, що в цілому сприяє утворенню індивідуального стилю мовлення»[24, с.6]. Згідно вимог здобувач освіти:

- аналізує значення слів з урахуванням контексту, будови слова, перевіряє власне розуміння значення слова за словниками; використовує у власному мовленні слова з переносним значенням, синоніми та антоніми, фразеологізми для досягнення мети спілкування; правильно вживає граматичні форми частин мови;
- з'ясовує будову слова; утворює нові слова, пояснює роль закінчень, значення префіксів і суфіксів для правильного вживання слів усно та на письмі;

- перевіряє орфограми доречним способом (за орфографічним словником; зміною форми слова або добором споріднених слів, за правилом);
- вправно будує речення, зважаючи на мету висловлювання;
- доречно використовує у власних висловленнях слова з переносним значенням, синоніми, антоніми, багатозначні слова й пояснює таке слововживання.
- створює прості мовні ігри, кросворди, ребуси, експериментуючи зі звуками, словами, фразами; виокремлює характерні риси свого мовлення (улюблені слова, фрази); спостерігає за їх впливом на співрозмовників; коригує своє мовлення.
- на основі запропонованих складає власні ігри зі словами;
- на основі відомих художніх текстів створює власні (казки, усмішки, вірші, оповідання);
- стилізує власні тексти трансформуючи речення, стилізує їх;
- пояснює ознаки свого мовлення і розпізнає власний текст серед запропонованих;
- пояснює вплив власного мовлення на співрозмовника.

Таким чином мовно-літературна галузь яка включає змістову лінію «Досліджуємо мовлення» забезпечує формування лексичної компетентності шляхом дослідження мовних одиниць і явищ.

Так, О. Савченко ставить за мету формування в молодшого школяра ключових компетентностей, за допомогою мови розвивати дитину та здібності використовувати мову у житті, а Р. Шиян передбачає розвиток вміння у дітей користуватися мовою у особистому та суспільному житті..

Спільна мета вище поданих освітніх програм - досягти свідомого використання лексичних одиниць учнями не тільки на уроках а й у повсякденному житті.

Вивчення української мови у 3 класі здійснюється за підручниками таких авторів:

Таблиця 2.1

Назва	Автор
Українська мова та читання	Г. Остапенко
Українська мова та читання	І. Большакова, М. Пристінська
Українська мова та читання	М. Вашуленко
Українська мова та читання	М. Захарійчук
Українська мова та читання	Л. Варзацька, Т. Трохименко
Українська мова та читання	Г. Сапун
Українська мова та читання	О. Савченко
Українська мова та читання	К. Пономарьова, Л. Гайова

Для розуміння підґрунтя формування лексичної компетентності, проаналізуємо існуючі підручники з української мови для 3 класу. Для аналізу візьмемо підручники М. Вашуленко це «Українська мова та читання», І. Большакова, М. Пристінська «Українська мова та читання», Г. Остапенко «Українська мова та читання»

В підручнику «Українська мова та читання» М. Вашуленко є умовна вправа «Словничок», яка слугує для збагачення словникового запасу учнів, та рубрика «Я дослідник/дослідниця» яка розвиває в учнів вміння узагальнювати матеріал та будувати зв'язні висловлювання.

Вивчаючи тему, учні знайомляться з новими словами. Їх тлумачення подається після текстів, для формування правильної дикції у словах стоїть наголос. У рубриці «Я дослідник/дослідниця» пропонується дослідити мовлення з окремої теми та зробити висновок .

В підручнику «Українська мова та читання» І. Большакова М. Пристінська є умовна позначка «Досліджую мовлення» та рубрика

«Говори правильно». Пояснення невідомих слів з наголосами подається після текстів,

Розглянувши підручник «Українська мова та читання» Г. Остапенко ми звернули увагу на вправи «уточніть значення виділеного у Тлумачку» яка удосконалює навички дітей користуватися словниками і вміння знаходити слова розташовані у алфавітному порядку. Тлумачний словник знаходиться в кінці підручника. До окремих слів крім пояснення є відповідне зображення.

Підручники написані відповідно до вимог Нової української школи, на належному науково-теоретичному та методичному рівні. Зміст навчального матеріалу повністю відповідають вимогам навчальних програм. У підручниках є зміст доступний для користування дітьми. Важливе місце відводиться лексичним вправам, які сприяють не тільки активізації і збагаченню словника а й розвитку мислення.

2.2 Система завдань та вправ, спрямованих на формування лексичних навичок на уроках української мови.

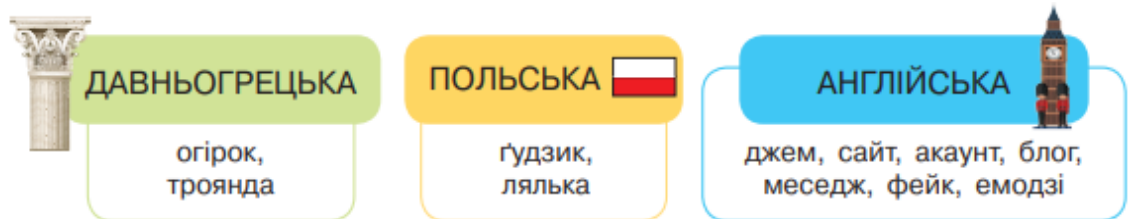
Для свого дослідження обрали підручник «Українська мова та читання» І. Большакова, М. Пристінська для 3 класу,[1]. На прикладі підручника розглянемо види вправ для формування лексичної компетентності. Програмою для 3 класу передбачено такі вправи:

1. Пропедевтичні. Відшукати виучуване лексичне явище в поданих.

Мета: забезпечити первинне сприймання лексичних одиниць. Пояснити особливості орфоєпії та орфографії.

– Прочитай слова, які «прийшли» до нас з інших мов. Запиши спочатку ті, які для тебе є вже звичними. Потім ті, значення яких тобі потрібно уточнити. Знайди тлумачення цих слів в інтернеті.

Рисунок 2.1

- Прочитай, про що думають діти. Чому вони не порозумілися? Слово чайка — омонім чи багатозначне слово? Чому?

Рисунок 2.2

- Поясни, у яких випадках слово голова вжито в прямому значенні, а в яких — у переносному. Склади три речення зі словом голова так, щоб у кожному реченні воно вживалося з різним значенням.

Рисунок 2.3

- Утвори пари слів-антонімів і запиши їх. Склади речення з однією парою слів на вибір.(Додаток Б)
- Роздивись малюнки і назви їх

Рисунок 2.5

Як називається птах?(журавель)

А що це за пристрій? (журавель – пристрій для набирання води)

Чи є у них подібні риси?

Груша – плід.

Груша – боксерський інвентар.

Чи є у них щось схоже?

Скільки значень має слово журавель? Скільки значень має слово груша?

Вони однозначні чи багатозначні?

- Знайди багатозначні слова. Склади речення з кожним словом.

Рисунок 2.6

Після вправи авторка подає коментар що сприяє мотивації і зацікавленню дітей використовувати тлумачний словник щоб дізнатися значення слова.

2. Ілюстративні вправи. Вправи на добір прикладів які ілюструють лексичне явище.

Мета: демонстрування слова зразків вживання слова. Вставляючи слово в речення, записуючи або повторюючи в голос зразки дитина запам'ятовує значення слова в контексті та його граматику.

- Прочитай текст. Поясни значення виділених слів кіборг, кібернетичний, організм. Як ти думаєш, чому захисників Донецького аеропорту називали кіборгами?(Додаток А)

- Утвори пари зі сполучень слів. Запиши. Яке словосполучення ти можеш записати двічі? Чому?

Зразок. Моторний човен — моторний хлопець.

Годували равлика, дівоча коса, руда лисичка, гостра коса, їстівна лисичка, напишу равлика, розпечена лава, дерев'яна лава, залізна руда.

– До кожної пари слів — назв предметів добери слова — назви ознак.

Зразок. Золоте серце, кам'яне серце.

Руки, серце, ніж, погляд, голова.

Довідка. Золотий, гострий, кам'яний, залізний, сумний, веселий, оксамитовий, розумний, великий.

– Випиши антоніми парами. Які слова характеризують Котигорошка?

Сміливий, кмітливий, слабкий, обережний, безстрашний, чесний, сильний, мужній, хоробрий, злий, добрий, боязкий, розумний, необачний, брехливий.

3. Основні, або вправи для закріплення. Вправи на групування виучуваних лексичних явищ.

Мета: формувати вміння добирати синоніми, антоніми, логічні визначення.

– Допиши слова в кожну групу. Які це слова – однозначні чи багатозначні?

Професії: лікар – лікарка, ...

Жителі міст: львів'янин – львів'янка, ...

Тварини: бджола, ...

Рослини: береза, ...

Після закінчення роботи над вправою висновок, що назви людей за професіями, місцем проживання, назви рослин і тварин, назви днів тижня і місяців, як правило, - однозначні.

– Випиши речення зі словом корінь. Укажи, у якому лексичному значенні вживається слово корінь у кожному з речень. Яке це слово - однозначне чи багатозначне?

«В Україні вирощують цукровий буряк. Його корінь, коренеплід, солодкий. З цукрового буряка виготовляють цукор. Слова «цукор» і «цукровий» мають однаковий корінь. Цукор є коренем проблеми

пошкодження зубів. Тому іноді лікарі видаляють зуби з коренем. Не їж багато солодоців! Бережи здоров'я!» [1, с.67]

Довідка. Корінь — частина рослини. Корінь — частина зуба. Корінь — головна частина слова. Корінь — головна причина чого-небудь.

– Запиши словосполучення з прямим і переносним значенням в таблицю

Кам'яний будинок, кам'яне серце, гостре лезо, гостре слово, м'яка подушка, м'яка вдача.

4. Повторювально-узагальнювальні вправи.

Мета: забезпечити засвоєння багато значності слова; не лише дають змогу закріпити його у пасивному словнику, а й увести слово в активний запас. До вправ такого зразка належать, добір учнями власних прикладів, що ілюструють вживання слова; створення власних висловлювань; добір слів за темою, об'єднання слів у лексико-семантичні групи.

– Гра «Хто більше?» Люди знають різну кількість слів. Дізнайся про свій словниковий запас. У парі називайте по черзі слова з однієї теми.

Довідка. Звірі, птахи, комахи, квіти, кущі, міста, річки, імена, одяг, посуд, взуття, меблі, шкільне приладдя.

5. Творчі завдання передбачають послуговування мовним матеріалом у зв'язному мовленні.

– Склади речення з поданим словом (носик), щоб воно було вжите в різних значеннях.

– Опиши предмети, назвами яких є багатозначні слова (ручка, голова, клас)

– З'ясуй за допомогою тлумачного словника, скільки значень мають слова алфавіт, язик, рукав, ходити.

Ще одним видом творчих завдань є робота за картинами – загадками. «Картина-загадка, або чарівний малюнок, – це реалістичне,

композиційно й логічно завершене зображення, в якому сховане інше зображення, ледь помітне, що передається автором (художником), як чари природи, магія тощо. Приховане зображення не є другорядним, а вплітається в канву (сюжет) творчого задуму автора, і є взаємопов'язаним зображенням, яке доповнює і розкриває суть одне одного» [22, с. 3]

– Складання загадки за ознаками. Картина О.Шупляка «Дві пташки» (Додаток Б)

Алгоритм: обрання об'єкту, знаходження спільного та відмінного, встановлення взаємодії, об'єднання частин загадки.

Листочок

На що схоже ?	Встановлення взаємодії	Відмінності
Пташка	але не	не співає
Метелик	але не	крилець не має

Як метелик, але крилець не має, як пташка, але не співає, чекає вітерця, тільки тоді літає.

Через реалізацію змістової лінії «Досліджуємо мовні явища» з даної теми автори розширюють і збагачують словниковий запас учнів, а також розвивають вміння добирати зі свого словникового запасу слова які відповідають змісту висловлювання.

ВИСНОВКИ

Вивчивши психолінгвістичну, та навчально-методичну літературу з теми дипломної роботи ми дійшли таких висновків.

1. З метою визначення основних категорій проекту, нами було проаналізовано ряд теоретичних доробків вітчизняних науковців зокрема М. Вашуленко, С. Караман, С. Омельчук, Н. Остапенко, М. Пентиліук, О. Савченко.

Аналіз психолінгвістичної та наукової літератури, а також численні дослідження з проблеми вивчення показав, що лексична компетентність розглядається не тільки як певна сума знань, а як така, що базується на цих знаннях, а також цінностях, здібностях, одержаних у процесі засвоєння основ лексикології. Проаналізовані наукові розробки дозволяють стверджувати, що лексичний розвиток дітей має обов'язково бути спрямованим на соціальну взаємодію в широкому сенсі.

Лексична компетентність (компетенція) – це знання і здатність використовувати словниковий запас, вона складається з лексичних (стійкі вирази, однослівні форми) та граматичних (займенники, частки, сполучники, прийменники) елементів

2. Вимоги державного стандарту націлюють нас на досягнення свідомого використання лексичних одиниць не тільки на уроках а й у повсякденному житті. Під час навчального процесу учні мають досліджувати мовні закономірності, вдосконалювати мовленнєві уміння, опанувати виражальні засоби художніх текстів.

3. Проаналізувавши підручники «Українська мова та читання» Ми дійшли до висновку що через наявність двох освітніх програм кількість підручників до них була надмірною. Для виокремлення завдань спрямованих на формування лексичної компетентності ми взяли підручник І. Большакової, М. Пристінської «Українська мова та

читання» ми помітили що наповнення підручника відповідає очікуваним результатам змістової лінії «Досліджуємо мовлення». Для того щоб викликати у дітей молодшого шкільного віку пізнавальний інтерес, який лежить в основі навчальної мотивації, необхідно зробити процес вивчення основ лексики цікавим , тому у підручнику багато яскравих ілюстрацій та вправ пошукового характеру – коли учні практично використовують навички користування словниками різних видів.

У системі вправ ми додали творчі вправи з ілюстраціями. Використання ілюстрацій та фотографій на сторінках підручника дозволяє вдосконалювати уміння учнів логічно мислити, аналізувати, абстрагувати, виділяти істотне, порівнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та застосовувати набуті знання у нових умовах

Досягненню очікуваних результатів навчання сприяє те, що робота з розвитку лексичних навичок системно проходить через весь процес навчання.

Не дивлячись на педагогічний досвід, розробки вчених та методистів з проблеми формування лексичної компетентності учнів початкових класів на уроках мовно-літературної освітньої галузі залишається ще багато нерозкритих аспектів, які потребують дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Большакова І. О, Пристінська М. С. Українська мова та читання : підруч. для 3 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.) : Ч. 1. — Харків : Вид-во «Ранок», 2020. —112 с. : іл.
2. Варзацька Л. Навчання мови та мовлення на основі тексту 2-4 класи: навчально-методичний посібник Варзацька Л. – Тернопіль: Навчальна книга–Богдан, 2011. – 112 с.
3. Варзацька Л. Українська мова й мовлення. Розвивальне навчання в початкових класах: навчально-методичний посібник : Тернопіль: Навчальна книга–Богдан, 2012. – 360 с.
4. Вашуленко М. С. Компетентнісний підхід до перевірки мовних і мовленнєвих знань молодших школярів : Початкова школа. – №1. – 2009. – С.16-17.
5. Вашуленко М. С. Методика навчання української мови в початковій школі. Навчально-методичний посібник М.С. Вашуленко. – Київ: Літера ЛТД, 2010. – 364 с.
6. Горбунова Н.В. Теорія і практика розвитку словника дошкільників : [монографія] Ялта: РВВ КГУ, 2009. – 336 с.
7. Караман С.О. Методика навчання української мови в гімназії: навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти: К.: Ленвіт, 2000. – 272 с.
8. Костюк Г. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Костюк Г. – К.: Ника-Центр, 1989. – 460 с.
9. Краєвський В. Дидактика и методика: [учебное пособие] / В. Краєвський, А. Хуторской. –М.: Академия, 2007. – 352 с.
10. Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / [за наук. ред. М.С. Вашуленка]. – К. : Літера ЛТД, 2011. – 346 с. 7.

- 11.Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / [Пентилюк М.І., Караман С.О., Караман О.В. та ін.]; за ред. М.І. Пентилюк. – К.: Ленвіт, 2004. – 400 с.
- 12.Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі: навчальний посібник / [А.М. Богуш, Н.П. Орланова, Н.І. Зеленко, В.К. Лихолєтова]. – К. : Вища школа, 1992. – 413 с.
- 13.Пентилюк М.І. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М.І. Пентилюк. – Київ: Ленвіт, 2000. – 264 с.
- 14.Пентилюк М.І. Методика навчання української мови у таблицях і схемах / Пентилюк М.І., Окуневич Т.Г. – Київ : Ленвіт, 2006. – 134 с. – С. 5—11.
- 15.Пономарьова К.І. Збагачення словникового запасу молодших школярів синонімами як засіб увиразнення мовлення: автореф. дис. канд. пед. наук./ К.І. Пономарьова. – Київ, 2002. – 20 с.
16. Професійний розвиток педагога: матеріали всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Сучасний вчитель початкової школи: проблеми і перспективи в контексті освітньої реформи» / ред. кол.: Сойчук Р.Л., Третяк О.М., Яковишина Т.В. – Рівне, 2019. – 210 с.
- 17.Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Равен Дж. – Москва: Когито-центр, 2002. – 396 с.
18. Савченко О. Ключові компетентності – інноваційний результат шкільної освіти : Рідна школа. – 2011. – № 8–9. – С. 15-17.
- 19.Симоненко Т.В. Теорія і практика формування професійної комунікативної компетентності студентів філологічних факультетів: [монографія] / Симоненко Т.В. – Черкаси: Брама, 2006. – 330 с.

20. Сіранчук Н.М. Формування лексичної компетентності в учнів початкових класів на уроках української мови // Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 «Теорія та методика навчання (українська мова)». – Київський університет імені Бориса Грінченка.
21. Сіранчук Н. Формування лексичної компетентності молодшого школяра засобом слово-творчих вправ /Н.Сіранчук // Початкова школа. –№2. – 2016. – С. 4-8.
22. Сугейко Л. Борисенко Н. Формування комунікативної та природознавчої компетентності учнів у процесі роботи над картинами загадками
URL <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/4794/сугейко.%20л.г.стаття%20поч%20шк%2027.pdf?sequence=1> (дата звернення 14.04.2021)
23. Сучасна українська літературна мова: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Караман С.О., Караман О.В., Плющ М.Я. та ін.; за ред. С.О. Карамана. – К. : Літера ЛТД, 2011. – с. 560
24. Типові освітні програми .[Електронний ресурс].-Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>. (дата звернення 01.04.2021)
25. Теоретична і дидактична філологія. – Випуск 18, 2014. – С. 8-36.
26. Українська мова за професійним спрямуванням: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / [Караман С.О., Копусь О.А., Тихоша В.І. та ін.]; за ред. С.О. Карамана, О.А. Копусь. – К.: Літера ЛТД, 2013. – 564 с.

Додаток А

КІБОРГИ

Слово **кіборг** утворене скороченням двох слів **кібернетичний** (який управляє складними системами) і **організм** (тіло живої природи). У фантастичних творах кіборгами називали організми, у живому тілі яких є ще механічні і/або електронні органи. Наприклад, людина, що має металеву руку, яка може робити все, наче справжня. Або людина, якій штучно збільшили фізичну стійкість чи пам'ять. Це люди, які стали незвичайними, з більшими можливостями.

Під час оборони Донецького аеропорту кіборгами почали називати українських воїнів. Мужніх, хоробрих, сміливих. Вони стали легендою військової доблесті України. Про них говорили: «Кіборги витримали, не витримав бетон». Словник «Мислово» назвав слово «кіборг» словом 2014 року.

Додаток Б

О.Шупляк Картина-загадка «Дві пташки»

Додаток В

Утвори пари слів антонімів

Додаток Г

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Малюк Аліна Євгенівна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
  - принципів та правил академічної доброчесності;
  - нульової толерантності до академічного плагіату;
  - моральних норм та правил етичної поведінки;
  - толерантного ставлення до інших;
  - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
  - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
  - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
- надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
- не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
- своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
- не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
- підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
- поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
- не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
- відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
- запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
- не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
- не підроблювати документи;
- не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
- не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
- не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
- не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
- не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
- не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
- не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

15.04.2021р.

(дата)

_____

(підпис)

Аліна Малюк

(ім'я, прізвище)